

Jolanta Wilsz (Częstochowa)

Problemy orientacji i poradnictwa zawodowego w Polsce w kontekście integracji Europy

W ostatnich dekadach XX-go wieku na kontynencie europejskim dokonują się głębokie przemiany; w Europie Zachodniej zintensyfikował się proces integracyjny, a w Europie Środkowo-Wschodniej dokonuje się transformacja systemowa, której istotą są procesy głębokich przeobrażeń politycznych, ekonomicznych i społecznych.

Transformacja systemowa wymusza reorientację strategii rozwoju gospodarczego. Dzięki nowej strategii centralnie regulowane gospodarki krajów Europy Środkowo-Wschodniej przekształcają się w gospodarki rynkowe. Celem tych przemian jest stopniowe likwidowanie dystansu istniejącego pomiędzy krajami Europy Środkowo-Wschodniej a krajami Europy Zachodniej w obszarze: ekonomicznym, politycznym i społecznym.

Pomimo tak słusznego celu i cywilizacyjnej szansy, jaką stwarza krajom Europy Środkowo-Wschodniej, dokonująca się w nich transformacja systemowa, towarzyszy jej pojawianie się nowych uciążliwych dla człowieka zjawisk. Do najbardziej dotkliwych należy zaliczyć:

- utratę pracy i trudności w znalezieniu innej w sytuacji panującego bezrobocia;
- konieczność zmiany dotychczas wykonywanego zawodu na inny, wymagający nowych kwalifikacji i wyższego poziomu intelektualnego człowieka;
- zwiększone wymagania wobec pracowników w odniesieniu do zawodów pozostających na zmienionym rynku pracy, zmuszających do ciągłego podwyższania kwalifikacji;
- trudności, na jakie napotykają absolwenci szkół, którzy po ich ukończeniu czynią starania w celu podjęcia pracy.

Integracja z Unią Europejską wymaga w wielu dziedzinach różnorodnych przystosowań i usprawnień. Przemiany strukturalne w gospodarce polskiej, w efekcie których struktura gospodarcza w Polsce powinna zbliżyć się do struktury gospodarczej krajów Unii Europejskiej, stwarzają szanse na nowe zawody i kwalifikacje. Wynika z tego potrzeba dostosowania kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy. Wzrasta ranga edukacji ustawicznej, w sytuacji istniejącego bezrobocia rozszerza się obszar poradnictwa zawodowego, zwiększa się też krąg jego odbiorców.

System orientacji i poradnictwa zawodowego przed transformacją skierowany był głównie do młodzieży i nie funkcjonował sprawnie, jedną z przyczyn tego wydaje się brak bezrobocia jawnego w poprzednim okresie. Ten stary system w aktualnej sytuacji (panujące bezrobocie, nieudolnie przeprowadzane reformy) tym bardziej nie jest w stanie skutecznie pomagać ludziom w nowej wolnorynkowej rzeczywistości, kiedy stają przed koniecznością wyboru właściwego zawodu, zmiany zatrudnienia, znalezienia nowej pracy wobec utraty poprzedniej, zmiany dotychczasowych kwalifikacji zawodowych, właściwego dostosowania zawodowego itd. Wymienione problemy znajdują się w polu zainteresowania orientacji i poradnictwa zawodowego.

Przed transformacją orientację zawodową traktowano jako całokształt działalności prowadzącej do wyboru zawodu, podejmowanej zarówno przez osoby, które mają dokonać wyboru zawodu, jak i przez inne osoby współuczestniczące w tym procesie. Używano zamiennie terminów: **orientacja zawodowa** albo **przygotowanie do wyboru zawodu**.

Wymieniono następujące zadania orientacji zawodowej¹:

- możliwie wszechstronne zapoznanie dzieci i młodzieży z różnego rodzaju grupami zawodowymi i przygotowującymi do pracy w tych grupach szkołami i uczelniami oraz z wymaganymi przez nie cechami osobowości typu kierunkowego, dynamizującego (zainteresowaniami, skłonnościami) i instrumentalnego, narzędziowego (zdolnościami, umiejętnościami, wiadomościami);
- kształtowanie pożądanej społecznie motywacji i postawy zawodowej;
- zapoznanie z zapotrzebowaniem rynku pracy na pracowników dla różnych grup zawodowych i na konkretne zawody;
- umożliwienie konfrontowania zainteresowań, skłonności, uzdolnień z konkretnymi zawodami;
- zapoznanie z tendencjami rozwojowymi zawodów i przemianami zachodzącymi w treściach i strukturze pracy w tych zawodach pod wpływem rewolucji naukowo-technicznej;
- zachęcanie do konfrontowania posiadanych warunków psychofizycznych i zdrowotnych z wymaganiami stawianymi w tym zakresie przez wybrane zawody;
- pomaganie w realnej ocenie przydatności zawodowej i w samookreśleniu;
- uświadomienie konieczności racjonalnego planowania swojej przyszłości, drogi zawodowej i wyrabianie przekonania o konieczności uzgadniania własnych planów zawodowych z potrzebami społecznymi.

Już w latach osiemdziesiątych w dokumentach prawnych: uchwałach Rady Ministrów i w zarządzeniach wydawanych przez ministrów: pracy, płac i spraw społecznych oraz oświaty i wychowania, łączono orientację zawodową i poradnictwo zawodowe, używając terminu: **orientacja i poradnictwo zawodowe**.

¹S. Szajek, *Rola szkół zawodowych w orientacji zawodowej*, Warszawa 1980, s. 14.

Przy czym poradnictwo zawodowe rozumiano jako ostatni etap orientacji zawodowej, albo jako metodę działania polegającą na „udzielaniu rad i niesieniu pomocy w podjęciu świadomej i prawidłowej decyzji dotyczącej wyboru zawodu i drogi prowadzącej do uzyskania wymaganych w wybranym zawodzie kwalifikacji”².

Aktualna społeczno-ekonomiczna sytuacja Polski spowodowała bardzo duże zapotrzebowanie na dobrze prowadzoną działalność w zakresie orientacji i poradnictwa zawodowego dla młodzieży i dorosłych.

W. Rachalska³ sformułowała postulaty dotyczące przyszłego systemu orientacji zawodowej:

- orientacja zawodowa jest długotrwałą działalnością wychowawczą, ułatwiającą człowiekowi wybór zawodu i kierunku kształcenia, a także przejście ze szkoły do życia zawodowego;
- przygotowanie ucznia do wyboru zawodu powinno być integralną częścią szerszej działalności wychowawczej, wyrażającej się w pomocy młodzieży w konstruowaniu możliwie najbardziej perspektywicznych, lecz realnych planów życiowych;
- praca wychowawcza powinna być tak zaplanowana i realizowana, aby młody człowiek z przedmiotu wychowania stawał się podmiotem wychowania;
- działalność w zakresie orientacji zawodowej powinna obejmować cały okres rozwoju zawodowego człowieka, ale ze szczególnym uwzględnieniem okresu kształcenia przedzawodowego;
- prawidłowo realizowana orientacja zawodowa powinna kłaść nacisk nie tylko na materialny aspekt pracy zawodowej, ale także na jej aspekt społeczny i osobowościotwórczy;
- przygotowanie do wyboru zawodu powinno sprzyjać takiemu wyborowi, który, odpowiadając indywidualnym oczekiwaniom i możliwościom jednostki, będzie przynosił korzyści społeczeństwu;
- decyzja zawodowa powinna być procesem sekwencyjnym, tak aby kolejne jej etapy przybliżały człowieka do najodpowiedniejszego dla niego zawodu, poprzez podejmowanie kolejnych coraz trudniejszych i długofalowych decyzji;
- aby decyzja zawodowa była nie tylko samodzielna, ale także bardziej realistyczna, oparta na znajomości siebie i planowanego zawodu, konieczne są bliskie kontakty młodzieży z pracą.

²S. Szajek, *Rola szkół zawodowych...*, s. 16.

³W. Rachalska, *Problemy orientacji zawodowej*, Warszawa 1987, s. 216–217.

W. Rachalska, podobnie jak: T. Nowacki⁴, S. Szajek⁵, K. Lelińska⁶, B. Wojtasik⁷ i J. Wilsz⁸, jest zwolenniczką stanowiska wychowawczego w wyborze zawodu.

Pracujący nauczyciele nigdy nie byli i aktualnie również nie są odpowiednio przygotowani do profesjonalnej pomocy uczniom w wyborze zawodu i kierunku kształcenia. Jednocześnie aktualne programy studiów nie przygotowują merytorycznie przyszłych nauczycieli do prowadzenia orientacji i poradnictwa zawodowego w szkołach.

Brak jest jednolitego ogólnopolskiego systemu informacji, zaspokajającego potrzeby systemu orientacji szkolnej i zawodowej, z którego mogłaby korzystać nie tylko bezpośrednio zainteresowana młodzież – i ludzie dorośli, nauczyciele, ale również pracodawcy i inni organizatorzy życia społecznego i gospodarczego.

Sprawnie funkcjonujący system orientacji szkolnej i zawodowej stał się istotny w **interesie indywidualnych jednostek**, gdyż pragną one, by ich efektywnemu funkcjonowaniu w zmieniającym się systemie społeczno-gospodarczym towarzyszył twórczy rozwój i samorealizacja. System taki jest też w **interesie społecznym** wówczas, gdy gwarantuje efektywniejsze wykorzystywanie „zasobów” ludzkich, co stanowi nieodzowny warunek wzrostu gospodarczego i zamożności społeczeństwa. Należy też podkreślić znaczenie utworzenia nowego systemu orientacji szkolnej i zawodowej dla **interesu narodowego**, gdyż przygotowując się do wejścia do Unii Europejskiej, kraj musi dostosować się do jej wymogów również w dziedzinie orientacji szkolnej i zawodowej, która zgodnie z zaleceniami Komisji Unii Europejskiej, Rady Europy oraz Międzynarodowego Biura Pracy UNESCO stanowi problem kluczowy.

Ponieważ rozwój zawodowy człowieka zaczyna się w momencie rozpoczęcia kształcenia przedzawodowego (a więc od siódmego roku życia), w tym samym momencie powinna rozpocząć się orientacja zawodowa (tzn. od pierwszej klasy szkoły podstawowej) i powinna trwać nieprzerwanie w ciągu całego procesu kształcenia.

Powstanie jednolitego systemu orientacji szkolnej i zawodowej, zgodnie z międzynarodową Konwencją Ochrony Praw Człowieka, powinno zagwarantować dzieciom i młodzieży równość szans, którą w przypadku dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, młodzieży z zaburzeniami emocjonalnymi i młodzieży niedostosowanej społecznie winna zapewnić specjalistyczna orientacja szkolna i zawodowa.

Nowy system orientacji szkolnej i zawodowej powinien umożliwić korzystanie z europejskich baz danych dotyczących orientacji.

⁴T. Nowacki, *Praca i wychowanie*, Warszawa 1980.

⁵S. Szajek, *System orientacji i poradnictwa zawodowego*, Warszawa 1989.

⁶K. Lelińska, *Charakterystyka procesu wyboru zawodu*, [w:] W. Rachalska, K. Lelińska, J. Włjszo, *Przygotowanie uczniów do wyboru zawodu na lekcjach pracy–techniki*, Warszawa 1990.

⁷B. Wojtasik, *Warsztat doradcy zawodu. Aspekty pedagogiczno–psychologiczne*, Warszawa 1997.

⁸J. Wilsz, *Znaczenie niekształtowalnych cech osobowości w procesie kształcenia przedzawodowego*, Częstochowa 1996.

W odpowiedzi na potrzebę stworzenia w Polsce nowego systemu orientacji szkolnej i zawodowej w Ministerstwie Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej powstał Europejski Projekt Polskiego Systemu Orientacji Zawodowej (EPPSOZ).

Faktycznie projekt ten⁹ dotyczy utworzenia systemu informacji i orientacji szkolnej i zawodowej oraz poradnictwa zawodowego i jest zgodny z rekomendacjami Komisji Unii Europejskiej oraz kierunkami rozwoju w krajach wspólnoty.

Dotychczasowy brak systemu informacji dla potrzeb orientacji szkolnej i zawodowej powodował, że:

- poradnie psychologiczno-pedagogiczne, które były zobowiązane realizować poradnictwo szkolne i zawodowe, nie dysponowały wystarczającymi narzędziami i metodami pozwalającymi im wywiązywać się ze statutowych funkcji;
- nauczyciele musieli sami zdobywać materiały w celu realizowania zadań z zakresu orientacji szkolnej i zawodowej.

Projekt EPPSOZ powinien być pomocny dla wszystkich regionów kraju w:

- planowaniu ich rozwoju oraz w lepszej organizacji i zarządzaniu zasobami ludzkimi;
- tworzeniu nowych zawodów i kierunków kształcenia w zależności od kierunku rozwoju regionu i istniejącego w nim zapotrzebowania rynku pracy.

Projekt¹⁰ zakłada:

- wykorzystanie dotychczasowych doświadczeń krajów Unii Europejskiej w dziedzinie orientacji szkolnej i zawodowej. Wybierając najlepsze i sprawdzone rozwiązania, możemy uniknąć błędów, które z czasem ujawniły się w tych systemach, a w stosunku do których szuka się obecnie nowych rozwiązań;
- zastosowanie się do rekomendacji i zaleceń Komisji Unii Europejskiej odnośnie do kierunku rozwoju orientacji szkolnej i zawodowej w krajach wspólnoty;
- wykorzystanie istniejących już instytucji realizujących zadania z zakresu orientacji zawodowej, na przykład: Centrum Medycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych, Centrów Informacji Zawodowej (Specjalistycznych Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych), Centrów Kształcenia Ustawicznego;
- konieczność współpracy różnych departamentów Ministerstwa Edukacji Narodowej w pracach dotyczących utworzenia systemu orientacji szkolnej i zawodowej, na bazie zespołu powołanego w celu utworzenia wraz

⁹Dokument INFO-EPPSOZ, NR 1, Warszawa 1 lutego 1999 roku, zawierający informację o Europejskim Projekcie Polskiego Systemu Orientacji Zawodowej Ministerstwa Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej, opracowaną przez B. Grabińską.

¹⁰Dokument INFO-EPPSOZ..., s. 4.

z Ministerstwem Pracy i Polityki Socjalnej (MPiPS), Narodowego Centrum Zasobów i Poradnictwa;

- współpraca z MPiPS, Krajowym Urzędem Pracy, instytucjami pozarządowymi, związkami zawodowymi itp.

Proponowany polski system orientacji, rozpoczynający się od pierwszej klasy szkoły podstawowej do końca szkoły ponadpodstawowej, będzie funkcjonował zarówno w systemie szkolnym, jak i w Poradniach Psychologiczno-Pedagogicznych z wydzielonymi poradniami specjalistycznymi, zwanymi Centrami Informacji i Orientacji Zawodowej.

W systemie szkolnym orientacja zawodowa wdrażana będzie w program szkolny w taki sposób, by – podczas trwania poszczególnych cykli orientacyjnych dostosowanych do psychicznego i fizycznego rozwoju ucznia – uczeń mógł być systematycznie przygotowywany do samodzielnego, ewolucyjnego i świadomego kształtowania swojej drogi kształcenia i drogi zawodowej, odpowiedzialności za podejmowane przez siebie decyzje oraz do późniejszego wejścia na rynek pracy i umiejętności radzenia sobie z różnymi problemami zawodowymi, z którymi może się w życiu zetknąć.

Pięć cykli orientacyjnych: wprowadzający, obserwacyjny, orientacyjny pierwszego stopnia, orientacyjny drugiego stopnia i kończący, zostało opartych na dwóch kierunkach: na *Edukacji wyboru* – D. Pelletiera i *Psychopedagogice Osobistego Projektu* – J. Legresa i D. Pemartina.

Z doświadczeń krajów Unii Europejskiej wynika, że przygotowywanie przez uczniów „projektu życia” może czasem wywoływać u nich pewne stresy. Dlatego też EPPSOZ po zakończeniu poszczególnych cykli orientacyjnych, stopniowo wprowadza opracowywanie projektów: rozwoju osobowości, kształcenia i zawodu, przygotowując ucznia w ten sposób do etapu finałowego, czyli do całościowego projektu życia. Elementy orientacji odpowiednio dobrane do każdego cyklu mają na celu sukcesywne dojrzewanie ucznia do doceniania wartości pracy i zawodu oraz ułatwiają stopniową identyfikację z wybieranym kierunkiem kształcenia i zawodem.

Orientacja zawodowa – wprowadzona do programów nauczania obowiązkowego i realizowana przez pedagogów szkolnych – daje wszystkim uczniom możliwość równych szans, gdyż wraz z nauką pisania i czytania oraz z nabywaniem wiedzy i kompetencji świadomie uczestniczą w skierowanym do nich procesie orientacji zawodowej.

Uczniowie mogą uzyskać dodatkową pomoc psychologa lub doradcy zawodowego podczas przygotowywania swojego „projektu życia” oraz poradę zawodową w Centrach Informacji i Orientacji Szkolnej i Zawodowej oraz w poradniach psychologiczno-pedagogicznych.

Planowany system orientacji szkolnej i zawodowej jest systemem wolnym od jakichkolwiek nakazów jako ukierunkowany na udzielanie pomocy, porady i wsparcia. Uczeń stanowi podmiot swojej przyszłości zawodowej.

Absolwent szkoły ponadpodstawowej po jej ukończeniu jest praktycznie przygotowany do wejścia w życie czynne zawodowo i w razie pojawienia się problemów potrafi sobie z nimi poradzić oraz wie, gdzie szukać informacji i porady.

Młodzież kontynuująca naukę w szkołach policealnych lub pomaturalnych może korzystać: z Centrów Informacji i Orientacji Zawodowej, Punktów Informacji i Orientacji Studenckiej oraz z Okręgowych Centrów Informacji i Orientacji Zawodowej, w których może uzyskać informacje na temat specjalizacji wybieranej w toku studiów, a także uzyskać poradę doradcy zawodu.

Dorośli, którzy wcześniej przerwali naukę, a chcieliby ją kontynuować, mają do dyspozycji Punkty Informacji i Orientacji Kształcenia Ustawicznego.

Wszystkie osoby, które opuściły system szkolny ponadpodstawowy lub są jeszcze uczniami albo studentami, a potrzebują porady na przykład: odnośnie do rozwoju zawodowego, kształcenia komplementarnego, zmiany kierunku kształcenia czy zmiany zawodu, mogą skorzystać z usług Pracowni Poradnictwa Zawodowego Okręgowego Centrum Informacji i Orientacji Zawodowej. Pracownicy te będą mogli współpracować z Urzędami Pracy, świadcząc usługi dla bezrobotnych (długookresowych) oraz w przypadku restrukturyzacji przedsiębiorstw lub całych regionów, zalecając różne, odpowiednie dla danego przypadku formy kształcenia ustawicznego.

Proponowany system informacji i orientacji szkolnej i zawodowej może funkcjonować nie tylko w obecnym systemie edukacji, ale ze względu na swoją elastyczność może być łatwo zaadaptowany do nowego, zreformowanego systemu edukacji. Pozwala to na sukcesywne jego wprowadzanie wraz z reformą oświatową.

Pierwsza część projektu poświęcona jest utworzeniu Krajowego Centrum Informacji i Orientacji Szkolnej i Zawodowej, które będzie przygotowywało informacje oraz narzędzia pracy dla systemu orientacji resortu edukacji z uwzględnieniem potrzeb całej populacji osób niepełnosprawnych. Utworzona baza danych oparta będzie na metodach i normach stosowanych w technikach dokumentacyjnych i bazach danych podobnych instytucji krajów Unii Europejskiej oraz na współpracy z tymi krajami. Powołane też będą Okręgowe Centra Informacji i Orientacji Zawodowej, których zadaniem – poza zaopatrywaniem regionów kraju w informację szkolną i zawodową – będzie opracowywanie polityki oświatowej zgodnej z kierunkiem rozwoju rejonu (na terenie, którego działa dane Centrum), tworzenie nowych kierunków kształcenia i nowych zawodów zgodnych z potrzebami rynku pracy danego regionu, badanie relacji kształcenie–kwalifikacje–zatrudnienie oraz analizowanie przedsięwzięć regionów wspierających rozwój zawodowy i przekwalifikowywanie zawodowe osób niepełnosprawnych.

Druga część projektu poświęcona jest orientacji szkolnej i zawodowej dzieci i młodzieży w systemie szkolnym (w tym również specjalnym), czyli wprowadzeniu orientacji do szkół i innych placówek oświatowych oraz ich współpracy z Centrami Informacji i Orientacji Zawodowej, Poradniami Psychologiczno-Pedagogicznymi i Poradniami Specjalistycznymi. W tej części projektu duży nacisk położono na odpowiednie przygotowanie współpracy praktyków z zakresu orientacji zawodowej z rodzicami, pracodawcami, organizacjami pozarządowymi itd. Część ta obejmuje również propozycje Punktów Informacji i Orientacji Studenckiej, jak również Punktów Informacji i Orientacji Kształcenia Ustawicznego.

Trzecia część projektu dotyczy koordynacji i przygotowania kadry dla systemu informacji, orientacji i poradnictwa szkolnego i zawodowego, proponowanego w projekcie EPPSOZ (nauczycieli przedmiotowych i wychowawców, doradców zawodu, psychologów, pedagogów, wizytatorów do spraw poradnictwa w Kuratoriach Oświaty itd.).

Efektywność funkcjonowania systemu informacji, orientacji i poradnictwa zawodowego, będącego jeszcze w fazie projektu, będzie zależała od: dobrego przygotowania przepisów prawnych (ustaw, przepisów wykonawczych itp.), sprawnie funkcjonującego systemu informacji i odpowiednio przygotowanej kadry współtworzącej system itd.

Kadrę taką stanowią przede wszystkim właściwie przygotowani doradcy zawodu.

W Polsce zawód **doradca zawodu** został oficjalnie uznany w 1995 roku, kiedy to został uwzględniony w grupie zawodów: „Specjaliści do spraw osobowych i rozwoju zawodowego”, w opublikowanej przez Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej: „Klasyfikacji zawodów i specjalności”¹¹.

Zawód **doradca zawodu** został tam¹² następująco przedstawiony:

- I. Udziela pomocy w formie grupowej i indywidualnej porad zawodowych młodzieży i osobom dorosłym w wyborze zawodu i kierunku kształcenia i szkolenia, uwzględniając ich możliwości psychofizyczne i sytuację życiową, a także potrzeby rynku pracy oraz możliwości systemu edukacyjnego, współpracując z rodzicami i nauczycielami w procesie orientacji zawodowej uczniów oraz wykorzystując w tym celu wiedzę o zawodach, znajomość psychologicznych i pedagogicznych technik, diagnozy na rynku pracy oraz techniczne środki przekazywania informacji zawodowej.
- II. Jego zadania obejmują:
 - gromadzenie, opracowywanie i aktualizowanie informacji o zawodach (stanowiskach pracy), drogach uzyskiwania kwalifikacji zawodowych oraz potrzebach rynku pracy;
 - udzielanie informacji indywidualnych i grupowych o zawodach (stanowiskach pracy), instytucjach kształcenia oraz aktualnej sytuacji rynku pracy;
 - prowadzenie zajęć grupowych z młodzieżą dotyczących planowania kariery zawodowej i aktywnego poszukiwania pracy;
 - wykonywanie diagnostycznych badań przydatności do określonego zawodu, wykorzystując w tym celu metody i techniki psychologicznego i pedagogicznego pomiaru;
 - opracowywanie diagnoz przydatności zawodowej na podstawie zebranego własnego materiału badawczego oraz diagnoz lekarskich;

¹¹*Klasyfikacja zawodów i specjalności*, opracował zespół pod kierunkiem J. Kurjaniuka, t. V, Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej, Warszawa 1995.

¹²*Klasyfikacja zawodów...*, s. 486–487.

- udzielanie indywidualnych porad zawodowych na podstawie przeprowadzonych badań specjalistycznych: psychologicznych, pedagogicznych i lekarskich zwłaszcza osobom niezdecydowanym w wyborze zawodu, posiadającym ograniczenia w wyborze zawodu oraz pragnącym zmienić zawód;
- przekazywanie wiedzy i informacji o zawodach, możliwościach zdobycia kwalifikacji zawodowych, sytuacji na rynku pracy, formie cykli szkoleń, spotkań i indywidualnych konsultacji, nauczycielom, rodzicom, których dzieci stoją przed wyborem zawodu;
- utrzymywanie ścisłej współpracy zwłaszcza z doradcą pracy w celu wykorzystania materiałów dotyczących rynku pracy, organizowania wizyt w zakładach pracy oraz kontaktów z pracodawcami;
- prowadzenie odpowiedniej dokumentacji osób zgłaszających się po poradę.

III. Może:

- być zatrudniony w szkole publicznej lub prywatnej jako nauczyciel–doradca zawodowy, prowadząc orientację zawodową uczniów, lub być konsultantem innych nauczycieli, zwłaszcza wychowawców klas, w zakresie problematyki orientacji i pośrednictwa zawodowego;
- będąc zatrudnionym w poradniach psychologiczno-pedagogicznych lub urzędach pracy świadczyć usługi w zakresie poradnictwa zawodowego.

We wspomnianej *Klasyfikacji zawodów i specjalności* znajduje się również zawód: **doradca pracy**, który zgodnie z przedstawionym tam opisem¹³:

- I. Pomaga w wyborze zatrudnienia i znalezieniu pracy zgodnej z potrzebami i możliwościami osób zainteresowanych, zarówno dorosłych, jak i młodocianych, oraz w określaniu kierunków rozwoju zawodowego jednostek oraz grup społecznych w powiązaniu z potrzebami gospodarki, postępem technicznym i technologicznym zachodzącym w kraju, regionie i zakładzie pracy; doradza pracodawcom w rozwiązywaniu psychospołecznych problemów kierowania zespołami ludzkimi.
- II. Jego zadania obejmują:
 - udzielanie osobom poszukującym pracy porad związanych ze znalezieniem pracy lub korzystaniem z aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu, organizowanych przez urząd pracy;
 - udzielanie osobom poszukującym pracy porad dotyczących ich sytuacji prawnej i społecznej i wynikających z niemożności uzyskania pomocy i wsparcia;
 - inspirowanie, organizowanie i prowadzenie w zależności od potrzeb grupowych zajęć dla osób poszukujących pracy w celu nabycia przez nich umiejętności skutecznego poszukiwania pracy;

¹³*Klasyfikacja zawodów...*, s. 485–486.

- udzielanie wskazówek instytucjom zajmującym się opracowywaniem informacji zawodowych o potrzebach informacyjnych poszukujących pracy;
- dokonywanie analizy warunków organizacyjnych, społecznych i psychologicznych świadczenia pracy w zakładach pracy, niezbędnych dla prowadzenia polityki personalnej, planowanie karier zawodowych pracowników i doboru kadr;
- dokonywanie doboru i selekcji kadr na stanowiska kierownicze i inne wymagające posiadania szczególnych predyspozycji psychofizycznych i osobowościowych, a także odpowiedniego zakresu wiedzy i umiejętności zawodowych;
- doradzanie w zakresie rozwoju zawodowego jednostek oraz grup pracowniczych, w powiązaniu z potrzebami gospodarki, postępem technicznym i technologicznym;
- określanie skutków społeczno-psychologicznych przemian zachodzących w gospodarce kraju, regionu i o zasięgu lokalnym oraz służenie radą w zakresie optymalnych rozwiązań w tej sytuacji.

Według W. Rachalskiej poradnictwo zawodowe jest długotrwałym procesem wychowawczym, który ma wspomagać człowieka w planowaniu drogi zawodowej i realizowaniu tej drogi. W. Rachalska¹⁴ rozpatruje poradnictwo zawodowe w:

- skali jednostkowej – w pomocy w planowaniu i realizowaniu drogi zawodowej, wiąże się ściśle z rozwojem zawodowym, którego poszczególne etapy wyznaczają zadania specyficzne dla danego etapu. Pomoc ta ma wyrażać się przede wszystkim w mobilizowaniu jednostki do aktywnego i świadomego działania;
- skali społecznej – jest jednym z narzędzi gospodarki wolnorynkowej, sprzyjającym racjonalnemu wykorzystaniu zasobów ludzkich i w tym sensie przeciwdziałającym bezrobociu.

W stosunku do wcześniejszych definicji poradnictwa zawodowego, obecna (podana przez W. Rachalską) jest bardziej rozbudowana. Zgodnie z nią termin poradnictwo oznacza¹⁵:

- długotrwały proces, a nie jednorazowy akt;
- że doradca zawodowy pomaga osobie radzącej się w podejmowaniu przez nią określonych decyzji zawodowych, a nie decyduje za nią, czyli podmiotem działania jest zarówno doradca zawodowy, jak i radzący się;
- wyzwolenie inicjatywy i aktywności osoby radzącej się, a także inny charakter współpracy. Czyni się osobą radzącą odpowiedzialną (to znaczy ponoszącą określone skutki) za podjętą decyzję;

¹⁴W. Rachalska, *Poradnictwo zawodowe – między kształceniem ogólnym i zawodowym*, [w:] *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia*, pod red. T. Lewowickiego, J. Wilsz, I. Ziaziuna i N. Nyczkało, nr I, Częstochowa – Kijów 1999, s. 188.

¹⁵Definicja ta jest podana przez W. Rachalską w artykule pt. *Doradca zawodowy przewodnikiem w planowaniu i realizowaniu drogi zawodowej*, przyjętym do opublikowania w III numerze rocznika *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia*.

- pomoc osobie radzącej się dotyczy nie tylko procesu podejmowania prawidłowej decyzji zawodowej, ale także okresu realizacji tej decyzji.

Profesjonalny doradca, będący z osobą radzącą się w równorzędnej relacji, powinien więc inspirować, zachęcać i aktywizować osobę radzącą się, nie powinien natomiast wyręczać jej w podejmowaniu decyzji dotyczących obszaru życia zawodowego. W związku z niestabilną sytuacją na rynku pracy, z koniecznością przeciwdziałania bezrobociu i potrzebą udzielania pomocy ludziom, których dotknął kryzys zawodowy, rośnie zapotrzebowanie na profesjonalnych doradców zawodu.

Ludziom znajdującym się w trudnych sytuacjach zawodowych profesjonalnej pomocy i wsparcia są w stanie udzielić odpowiednio do tego przygotowani doradcy zawodu, posiadający pożądane w tym zawodzie cechy osobowości, gdyż wymagana wiedza z różnych dziedzin (między innymi wiedza: psychologiczna, pedagogiczna, zawodoznawcza, socjologiczna, ekonomiczna, prawnicza, medyczna), potrzebne umiejętności (między innymi: identyfikowania cech osobowości u konkretnych osób, konfrontacji cech osobowości indywidualnych ludzi z cechami wymaganymi w różnych zawodach, kształtowania bezkonfliktowych relacji z ludźmi) i odpowiednia osobowość gwarantują skuteczność ich pracy.

Wnikliwej analizie cech osobowości doradcy zawodu dokonali między innymi: A. Bańka¹⁶ i H. Skłodowski¹⁷. Mówiąc o wyborze zawodu, zwraca się uwagę na pewne cechy osobowości człowieka (pierwsza grupa cech), określane jako predyspozycje, ze względu na które powinien być dokonywany wybór zawodu. Z drugiej strony mówi się o cechach osobowości pożądanych w określonym zawodzie, które człowiek może nabyć w procesie kształcenia (druga grupa cech). Koniecznością wydaje się znajomość obydwu grup cech. Szczególne znaczenie mają tu cechy pierwszej grupy, gdyż stanowią podstawę: trafnego wyboru zawodu dla człowieka; trafnego wyboru: kierunku i metod kształcenia – odpowiednich dla danego zawodu.

Reasumując, należy stwierdzić, że wybór zawodu oraz wybór kierunku kształcenia powinien być dokonywany ze względu na cechy osobowości przypisane do pierwszej grupy¹⁸. Dokonywanie powyższych wyborów według wskazanego kryterium winno zagwarantować wybranie takiego kierunku kształcenia, który umożliwi człowiekowi uzyskanie cech osobowości pożądanych w wybranym zawodzie (tzn. cech osobowości drugiej grupy). W świetle powyższych wywodów niezbędna dla doradców zawodu staje się umiejętność rozróżniania tych dwóch grup cech oraz wiedza dotycząca struktury i funkcji cech osobowości pierwszej grupy¹⁹.

¹⁶A. Bańka, *Zawodoznawstwo, doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy. Psychologiczne metody i strategie pomocy bezrobotnym*, Poznań 1995.

¹⁷H. Skłodowski, *Osobowościowe wyznaczniki efektywnej działalności doradcy zawodowego*, [w:] *Doradca zawodowy w warunkach przemian gospodarczych*, pod red. W. Brzozowskiej i W. Rachalskiej, Częstochowa 1994/95.

¹⁸J. Wilsz, *Znaczenie niekształtawalnych...*; J. Wilsz, *Wybór zawodu ze względu na stałe indywidualne właściwości sterownicze człowieka*, [w:] *Zeszyty Naukowe WSP. Częstochowa*, I. Вільш, Структура, зміст і функції сталих індивідуальних якостей учня у процесі дпрофесійного навчання і виховання, Київ 1997.

¹⁹J. Wilsz, *Znaczenie niekształtawalnych...*, I. Вільш, Структура, зміст і функції....

Przygotowanie doradców zawodu odbywa się w procesie kształcenia, który powinien wyposażyć ich w kwalifikacje specjalistyczne konieczne do prawidłowej realizacji stojących przed nim zadań. W Polsce kształcenie doradców zawodu odbywa się w systemie studiów dziennych i zaocznych, w ramach studiów podyplomowych oraz na odpowiednich kursach. Analizując aktualne tendencje światowe i tendencje występujące w Polsce, można prognozować wzrost zapotrzebowania na profesjonalnych doradców zawodu, na doradców pracy i pośredników pracy. Implikacjami wynikającymi z tego zapotrzebowania powinno być zwiększenie ilości kształconych specjalistów z zakresu orientacji i poradnictwa zawodowego, zawodoznawstwa i pośrednictwa pracy oraz stałe podwyższanie poziomu kształcenia tych specjalistów.

Literatura

- Bańka A., *Zawodoznawstwo, doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy. Psychologiczne metody i strategie pomocy bezrobotnym*, Poznań 1995.
- Dokument: INFO-EPPSOZ, NR 1, Warszawa 1 luty 1999 roku zawierający informację o Europejskim Projekcie Polskiego Systemu Orientacji Zawodowej Ministerstwa Edukacji Rzeczypospolitej Polskiej, opracowaną przez B. Grabińską.
- Doradca zawodowy w warunkach przemian gospodarczych*, pod red. W. Brzozowskiej, W. Rachalskiej, Częstochowa 1994/95.
- Klasyfikacja zawodów i specjalności*, opracował zespół pod kierunkiem J. Kurjaniuka, t. V, Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej, Warszawa 1995.
- Kwiatkowski S. M., *Kształcenie zawodowe w warunkach gospodarki rynkowej*, Warszawa 1994.
- Nowacki T., *Praca i wychowanie*, Warszawa 1980.
- Nowacki T., *Zawodoznawstwo*, Radom 1999.
- Przygotowanie uczniów do wyboru zawodu na lekcjach pracy-techniki*, pod red. W. Rachalskiej, K. Lelińskiej, J. Wołęjszo, Warszawa 1990.
- Rachalska W., *Problemy orientacji zawodowej*, Warszawa 1987.
- Schumacher C., Schwartz S., *100 zawodów z przyszłością*, Warszawa 1998.
- Szajek S., *System orientacji i poradnictwa zawodowego*, Warszawa 1989.
- Szajek S., *Rola szkół zawodowych w orientacji zawodowej*, Warszawa 1980.
- Trzeciak W., *Aktualne problemy poradnictwa zawodowego*, Warszawa 1998.
- Wilsz J., *Znaczenie niekształtowalnych cech osobowości w procesie kształcenia przedzawodowego*, Częstochowa 1996.
- Wilsz J., *Wybór zawodu ze względu na stałe właściwości sterownicze człowieka*, [w:] Zeszyty Naukowe WSP, Częstochowa 1996.
- Вільш І., *Структура, зміст і функції сталих індивідуальних якостей учня у процесі професійного навчання і виховання*, Київ 1997.
- Wojtasik B., *Warsztat doradcy zawodu. Aspekty pedagogiczno-psychologiczne*, Warszawa 1997.
- Wojtasik B., *Doradca zawodu. Studium teoretyczne z zakresu poradownictwa*, Wrocław 1993.